

IRODALOM

SZABÓ PÁL:

Régió és térszerkezet az elmélettől a területpolitikáig

ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2015, 275 p.

Társadalomtudományi szaknyelvünkbe özönlene a gyakran homályos tartalmú idegen divatszavak, ráadásul még jó néhány rég meghonosodott, széles körben használt kifejezés értelmezése sem világos és egyöntetű. „Magyarán” szólva: ugyanazok a szavak a kontextustól, a diszkurzív pozíciótól függően még egyazon diszciplínán belül is más-más módon konceptualizálhatók. SZABÓ PÁL könyvében a társadalomföldrajz szempontjából kulcsfontosságú *régió* és *térszerkezet* fogalmát veszi górcső alá, monografikus mélységű elemzést adva sokrétű tudományos értelmezésükről és gyakorlati alkalmazásukról. A kötet másfél évtizeden át folytatott vizsgálódás eredményeit foglalja össze és tárja az olvasó elé. Az elvégzett munka mennyiségét és minőségét a szerzőnek e tárgykörből megjelent 44 korábbi közleménye fémjelzi, szakirodalmi búvárkodásáról pedig a további, több mint 300 tételt számláló irodalomjegyzék tanúskodik.

A kötet első nagy fejezete a régió közkeletű fogalmát a társadalomtudományok szemszögéből, mindenekeelőtt elméleti síkon tárgyalja. Külön-külön szövegdobozokban kerül itt kifejtésre a régióformáló társadalmi tényezők kérdése, a regionális identitás, a komplexitás és a lépték szerepe, a vertikális és/vagy horizontális kapcsolódás jelentősége, valamint a táj és a régió fogalmának viszonya. A szerző gondolatsora azzal zárul, hogy a régióknak egységes meghatározása nem lévén, konszenzuson alapuló tartalmas és tömör definíciók csupán az egyes típusokról – pl. a funkcionális vagy a homogén régiókról – alkothatók. Az elméleti megfontolások után a könyv a gyakorlati – közigazgatási vagy területfejlesztési – feladatkörrel rendelkező régiók típusait, ezek kialakításának és lehatárolásának elvi és szakpolitikai szempontjait elemzi. Ezután részletes ismertetés következik az Európai Unió dokumentumaiban előforduló különböző régió-értelmezésekről, különös tekintettel a statisztikai adatgyűjtés és a kohéziós politika szempontjából kulcsfontosságú NUTS-

beosztásra. Az önálló szerveződéssel létrejött makrorégiók példajaként a számos vonatkozásban problematikus Duna Régió kerül bemutatásra. Ezt a fejezetet a magyarországi régiók kialakításának és változó – napjainkban inkább kiüresedő – szerepkörének áttekintése zárja. Nyomon követhetjük itt a járásoktól a statisztikai, majd területfejlesztési kistérségeken át a közigazgatási járások létrehozásáig vezető, rövid két évtized alatt bejárt vargabetűt is. A sajátos problémákra épülő, alulról szerveződő térségek a könyvben idézett példák tanúsága szerint rendre alulmaradnak a központi területfejlesztés törekvéseivel szemben, amelyek hézagtalan területi lefedettségre irányulnak. Így aztán – mint a szerző írja – klasszikus értelemben vett régiók nem tudnak kialakulni hazánkban, ezek fogalmi kategóriájához még mindig a megye áll legközelebb.

A könyv második nagy fejezete a fejlettség és elmaradottság, majd ennek alapján a területi fejlettség fogalmával és mérési módszereivel foglalkozik. Ismerteti az egy főre jutó GDP-vel, mint a fejlettség legáltalánosabb jellemzőjével szemben megfogalmazott kritikákat és alternatív javaslatokat, köztük a területfejlesztés számára kidolgozott komplex mutatókat. A szerző – itt nem részletezett – számításai szerint azonban a különféle GDP-korrekciók és komplex mértékszámok lényegében az egy főre jutó GDP-hez hasonló fejlettségi rangsort eredményeznek, emellett szubjektívek és a szélesebb közönség szemében kevésbé érthetőek. A fejlettség mérését az is nehezíti, hogy az egyes országok statisztikai adatgyűjtési gyakorlata eltérő, és a számba jöhető mutatók az adott helytől, korszaktól s a társadalmi keretektől függenek. A fejezet a gazdasági sűrűség fogalmának, jelentőségének és mérési problémáinak taglalásával zárul.

A kötet harmadik s egyúttal legterjedelmesebb részének tárgya a térszerkezet ugyancsak széles körben használatos fogalom, amely többek között a kémiai, biológiai, földtanban

s a képzőművészetben is megjelenik. A földrajzi terekhez fűződő alkalmazása szintén gyakori: a szerző a térszerkezet különböző szókapsolatokban való felbukkanásáról éppen száz példát sorol fel, de több tucatnyit gyűjtött össze a jelzős és birtokos szerkezetekben való előfordulásai-ból is. A fogalom beható elemzéséből kitűnik, hogy a térszerkezet helyett pontosabb lenne területi szerkezeetről, esetleg földrajzi térszerkezeetről beszélni, ám az elméleti megfontolást a hétköznapi gyakorlat, a „szokásjog” felülírja. A fogalom különböző meghatározásaiból és a mögöttük rejlő eltérő szemléletből fakad, hogy a regionális kutatások számára a mennyiségi és minőségi differenciáltság képezi a térszerkezet lényegét, míg a földrajzi és műszaki-fizikai megközelítés inkább a térelemek közötti kapcsolatokra helyezi a hangsúlyt. A szerző által képviselt harmadik álláspont a kétféle szemlélet ötvözését kívánna meg.

A térszerkezet vizsgálatára, az elrendeződés logikájának felismerése a területi kutatások egyik kiemelt célja, amelyhez megfelelő ábrázolási technikákat is kell rendelni. A szerző a modell fogalmának tüzetes elemzéséből indul ki, és rámutat: az egy-egy konkrét földrajzi tér szerkezetét egyszerűsítve szemléltető, lényegi elemeit kiemelő vázlatok valójában nem tekinthetők modellnek. A térszerkezeti ábrák alkotóelemei a csomópontok, tengelyek és zónák; ezek értelmezése után az ábrázolási technikák kialakulásáról és elterjedéséről olvashatunk. Külön fejezet tárgyalja az utóbbi évtizedekben Európa térszerkezetének bemutatására kidolgozott ábrák (pl. „arany háromszög”, „pentagon”, „kék banán”, „vörös polip”, „szőlőfürt”, „kék csillag”) keletkezését és a mögöttük rejlő felfogást, az olykor igencsak hiányos kutatási hátteret.

Önálló fejezetet szentel a könyv Kelet-Közép-Európának, megvilágítva e fogalom történelmileg változó tartalmát és a régió térszerkezeti jellemzőinek különböző ábrázolásmódjait. A szerző itt saját – Farkas Mátéval közös – vizsgálatának, mint esettanulmányának a tükrében mutatja be, miként lehet eljutni a népsűrűség, a gazdasági sűrűség, az egy főre jutó GDP térképei, valamint a városok csoportosítása alapján Kelet-Közép-Európa térszerkezeti képének felvázolásáig és térségtípusainak megállapításáig. A területi kohézió fogalmának és elköltözési-nek elemzése után annak áttekintése következik, hogyan jelenik meg a térszerkezet – szövegesen vagy komoly számításokra épülő ábrákon, térképvázlatokon – az Európai Unió eddig kiadott

hat kohéziós jelentésében és más hivatalos anyagaiban. Külön kitér a szerző a kelet-közép-európai országok területfejlesztési dokumentumaira, kiemelve egyrészt a bennük megjelenő közös vonásokat, célokat és ábrázolási technikákat, másrészt a fejlesztési elképzelések hiányos illeszkedését, ami a határok mentén szembetűnő. Megjegyezzük, hogy érdemes lett volna hasonló kelet-közép-európai vagy legalább kárpát-medencei kitérőt iktatni a könyvnek a régiókkal foglalkozó első részébe is, némi bepillantást engedve a szomszéd országok vitatott, az etnikai homogenitás kívánalmával gyakran ellentétes regionalizálási és igazgatásszervezési gyakorlatába.

A könyv utolsó fejezete a térszerkezetnek az utóbbi negyedszázad során a hazai területpolitikában betöltött szerepét taglalja. Mint a tervezési dokumentumok szövegének elemzéséből kitűnik, a fogalmat a területrendezés és a területfejlesztés eltérően értelmezi, jöllehet a két tevékenység a gyakorlatban szükségképpen kötődik egymáshoz. Részletesen vizsgálja a szerző, hogyan jelenik meg a térszerkezet fogalma és ábrázolása az egymást követő két Országos Területfejlesztési Koncepció, majd a 2014. év Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Koncepció, végül a regionális operatív programok és a megyei fejlesztési dokumentumok keretében. Megállapítható, hogy a térszerkezet fogalma gyökeret vert és elterjedten használatos az országos területfejlesztés szintjén, ami egyre sokrétűbb, ám olykor a megfelelő elméleti hátteret nélkülöző ábrázolási módszerek alkalmazásával párosul. A hazai területpolitika szakmai bázisának bővülése jól megfigyelhető a regionális és megyei fejlesztési programok szóhasználatában, a térszerkezet szemléltetésének igényében és színvonalában is. A szakmai tapasztalatok és a vizuális kultúra terén is kimutatható azonban a nyugat-keleti lejtő, az ábrázolási technikák pedig – egységes országos irányelvek híján – eléggé kaotikusak. Rövid zárszavában a szerző azokat a folyamatokat villantja fel, amelyek a földrajzi térfokozatos átértékelődéséhez vezetnek, és akár a geodesign divatjának alkonnyát is előre vetíthetik.

Kevés olyan geográfus van hazánkban, aki SZABÓ PÁLhoz hasonló otthonossággal mozog a területfejlesztés elméletében és gyakorlatában, aki európai és hazai szinten egyaránt kiismeri magát a hivatali bikfanyelven íródott törvényesszövegek, koncepciók, tervek és jelentések tömkelegében. Ehhez képest könyvében csak meglehetősen ritkán s visszafogottan ad hangot személyes véleményének, és a különböző vitás

kérdéseket érintve szívesebben választja az elfogulatlan külső szemlélő látószögét. A kötet sem tartalmát, sem stílusát tekintve nem könnyű olvasmány, viszont tanulni lehet belőle és remélhetőleg sokan fogják tanulni a tárgyszerűséget,

a fogalmak tartalmának alapos körüljárását, a szakkifejezések és ábrázolási módszerek háttérének precíz tisztázását, az elmélet és gyakorlat kérdéseit szerves egységbe foglaló szemléletet.

PROBÁLD FERENC

RITECZ GYÖRGY – SALLAI JÁNOS:

A migráció trendjei, okai és kezelésének lehetőségei

Hanns Seidel Alapítvány, Budaörs, 2015, 127 p.

A migráció témakörében rendkívül sok tudományos és ismeretterjesztő munka született az elmúlt évtizedek során. Az elmúlt időszakban különösen nagy figyelmet fordítottak és fordítanak a szakemberek az Európát érintő migrációs válság körüljárására. RITECZ GYÖRGY és SALLAI JÁNOS írása izgalmas olvasmányt jelent a szűken értelmezett tudósközösség, valamint a téma iránt kevésbé elkötelezett olvasók számára is. Elsősorban azért, mert rendkívül gyorsan reagált a napjainkban zajló társadalmi folyamatokra (a kézirat lezárására 2015 augusztusában került sor), s mert a manapság leginkább elterjedt politikai-gazdasági megközelítés mellett határőrizeti és határrendészeti szempontból közelíti meg a témát. Ritecz és Sallai nyugalmozott rendőr ezredek maguk is hosszú évekig szolgáltak a határőrségnél, így saját tapasztalataikból, szaktudásukból merítve ismertetik az olvasóval az említett témaköröket.

A szerzők magyar nyelven megjelent munkája több mint 100 oldalon keresztül ismerteti a globális szinteken végbemenő és a Magyarországot érintő migrációs trendeket és a vándorlást kiváltó okokat, valamint kísérletet tesz kezelésük lehetőségeinek a bemutatására. A szerzőpáros a népvándorlási folyamatok kiváltó okaiként, s legfőbb katalizátoraiként a globalizációt és az éghajlatváltozással járó negatív következményeket (felmelegedés, ivóvízhiány stb.) nevezik meg. Statisztikai adatok segítségével mutatják be a nemzetközi politika és a média által oly sokat hangoztatott terrorfenyegetettség hátterét. Ezzel kapcsolatban kiemelik, hogy a napjaink migrációs folyamataiban részt vevő személyek többsége a terror elől menekül, és nem ők maguk okozzák a terrort.

A schengeni övezeten belül élők számára a határok egyre jelentéktelenebbé váltak, hiszen ma már nincs szükség útlevelekre vagy más úti okmányra, még csak lassítani sem kell ahhoz, hogy személyautóinkkal átlépjünk egyik állam területéről a másikra. Meg is feledkeztünk arról, milyen volt pár évvel ezelőtt a határátlépéskor való sorban állás, a vámügyi vizsgálat procedú-

rája. Azonban a határok nem szűntek meg, csak áthelyeződtek a külső határszakaszokra. A napjainkban fellépő migrációs válság kapcsán pedig időről időre felvetődik a schengeni belső határok visszaállításának kérdése is. Magyarország Európai Unió csatlakozása után az ország keleti határszakasza az EU schengeni normák szerint őrzött külső határa lett, így még inkább felértékelődött annak szűrő és védő szerepe. Ezért a munka részletesen tárgyalja a Magyarországot érintő migrációs folyamatokat, különös tekintettel a schengeni külső határokon jelentkező határőrizeti és biztonságvédelmi hiányosságokra. A szerzők a „görög kerítés” taglalásakor kifejtik, hogy az ehhez hasonló építmények csak ideig-óráig képesek megoldani a fennálló problémákat, s nem jelentenek hosszú távú megoldást. Ennek kapcsán hívják fel a figyelmet a SAS (Schengen Aquis System) rendszerére és alkalmazásának lehetőségeire. A SAS olyan összetett szűrőrendszer, amely a migrációs problémák hosszú távú sikeres kezelése érdekében a külső és belső határokra egyaránt figyelmet fordít.

Az írás jó stílusú, könnyen érthető, gazdagon illusztrált munka. Néhány helyesírási figyelmetlenség előfordul a kiadványban, de ezek nem zavarják a szöveg élvezhetőségét. A zurnalisztikus megfogalmazások miatt néha úgy érezheti az olvasó, hogy nem is egy tudományos mű, hanem egy újságcikk hasábjait olvassa. A nem szakértő olvasó kedvéért érdemes lett volna néhány szakkifejezést (pl. hullámmélet, két határ, zöld határ) lábjegyzetben megmagyarázni.

Összességében elmondható, hogy a kötet értékes és érdekes olvasmányt jelent a tudományos művek sorában, ezért egyaránt ajánlom minden laikus és a témában jártas szakember számára, különösen annak fényében, hogy – mint azt a szerzők írják – az egyetemes és a magyar történelem során a migráció folyamatosan jelen volt, jelen van, és ismerve a globalizáció jellemzőit, a jövőben is jelen lesz.

KOVÁLY KATALIN